

Türk Konsolosluğu Gözünden İki Dünya Savaşı Arası Dönemde İngiliz Müstemleke İdaresi Altında Kıbrıs Türkleri

Bülent BATUR¹

Özet: 1878 yılında Kıbrıs'ın idaresini, Ruslar, Batum, Kars ve Ardahan'ı terk edinceye kadar, geçici olarak alan İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihinde adayı ilhak etmiştir. Lozan Antlaşması'nın 20'nci maddesi ile bu ilhakı tanıyan Türkiye, Kıbrıs'ta bir Şehbenderlik (Konsolosluk) açmıştır. Türk Konsolosluğu'nun 1937 tarihli raporu, İngiliz Yönetimi altında bulunan Kıbrıs Türklerinin iki dünya savaşı arası dönemdeki, siyasi, hukuki, sosyo-kültürel ve ekonomik durumu ortaya koymakta, günümüzde de devam eden Kıbrıs sorununa ışık tutan tahliller içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, İngiliz Yönetimi, Kıbrıs Şehbendeliği, Kıbrıs Türkleri,

During the Period Between The Two World Wars Through The Eyes Of The Turkish Consulate In The Turkish Cypriots Under British Colonial Rule

Abstract: England which had taken over the management of Cyprus temporarily annexed the island on the 5th november, 1914 by the time Russia abandoned Batum Kars and Ardahan According to the 20 th item of treaty of Lausanne Turkey, which recognized this annexation, opened a consulate in the island. The report, 1937, revealed political, legal, socia- cultural and economic of Turkish Cypriots under the British management in the period between the two world wars This report also include s the analysis which enlightens today's Cyprus problem.

Keywords: Cyprus, British Management, Cyprus Cunsulate, Turkish Cypriots

1. Giriş

Geo-stratejik konumu nedeniyle tarihin çeşitli dönemlerinde devletlerarası mücadelenin odağında yer alan, Doğu Akdeniz'in doğal üssü Kıbrıs Adası, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında 4 Haziran 1878 tarihinde imzalanan antlaşma neticesinde İngiltere tarafından işgal edilmiştir. (Uçarol, 1978; Kürkçüoğlu, 1978). Bu tarihten itibaren başlayan Kıbrıslı Türklerin adadan koparılmasına yönelik politikalar, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere'nin adayı tek taraflı ilhakı ile hız kazanmıştır. (Gazioğlu, 2000). 1923 yılında, Lozan Anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ilhakı hukuki olarak tanınması (Erim, 1975)

¹ Doktora Öğr., Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Gümüşdere Yerleşkesi, 06010, Ankara, Email: batur@ankara.edu.tr

sonrasında İngiliz yönetiminin, neticeleri günümüze kadar tesir eden uygulamaları karşısında Kıbrıs Türklerinin zorlu varoluş mücadelesi devam ederken, bu durum Türkiye Cumhuriyeti tarafından da yakından takip edilmiş, konsolosluk kanalıyla bu mücadeleye katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Adadaki dengeler açısından, Kıbrıs Türklerinin varlığının, milli kimliğinin ve milli kültürünün korunmasının, çok önemli olduğunun bilincinde olan Türkiye Cumhuriyeti seçkinleri, tüm dikkatlerini yeni kurulan Cumhuriyetin güçlendirilmesine yoğunlaştırdıkları bu dönemde, Kıbrıs Türklerinin sahipsiz ve ilgisiz bırakılmaması, milli varlıklarının devamı ve kültürel kimliklerinin geliştirilmesi yönünde de çaba göstermişlerdir (İsmail, 2001: 45). Çoğunlukla Konsolosluk aracılığı ile yürütülen bu çabalar ulusal bilinci uyandırmaya yönelirken, bir yandan da Türk Konsolosu'nun geri çekilmesi istenecek kadar İngiliz yönetiminin tepkisini çekmiştir (İsmail, 2001: 53). Türk Konsolosluğu Ada'da milli bilinci yükseltmeye yönelik çalışmalar yanında, Kıbrıs Türkleri hakkında durum tespiti de yapmış ve rapor halinde Anavatan'a göndermiştir. 1937 yılında, Türk Konsolosluğu'nun Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği Kıbrıslı Türkler hakkındaki rapor, günümüz için bile tahlil edilmesi ve göz önünde bulundurulması gereken dersler içermektedir (BCA, 1937).

2. Lozan Antlaşması ve Sonrası Gelişmeler

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'nın 16, 20 ve 21'nci maddeleri Kıbrıs Türklerini ilgilendirmektedir. 20'nci maddesi ile İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakını tanıırken, 21'nci maddesi ile Kıbrıslı Türklerin bir bölümünün adayı terk etmesine neden olan uyrukluk meselesi düzenlenmiştir (Soysal, 2000).² 1956 yılında, dönemin Başbakanı Adnan

² "Madde 16- Türkiye işbu Antlaşmada belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup yine bu Antlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda -ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır- her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar.

İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozamaz.

Madde 20- Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir.

Madde 21- 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre; İngiltere uyrukluğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte bu Türkler, isterlerse, bu Antlaşma'nın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk

Menderes'in isteği üzerine, Prof Dr. Nihat Erim tarafından Hükümete sunulan raporda, Lozan Antlaşmasına dayanarak kurulmak istenen hukuki yapının zayıf görüldüğü, 20'nci madde gereği, Kıbrıs'ın hiçbir itirazı kayıt koyulmadan İngiltere hükümranlılığına terk edildiği ve Türkiye'nin hukukî iddialarına kapıyı kapattığı belirtilmektedir (BCA, 1956).

Lozan Antlaşması sonrasında, 10 Mart 1925 tarihinde İngiliz Kralı V. George'un emriyle Kıbrıs bir Taç Koloni (Crown Colony) haline getirilmiş olup aynı yıl Türkiye tarafından, adaya ilk Türkiye Cumhuriyeti Konsolosu olarak Ali Asaf Güvenir atanmıştır (Gürel, 1985; Hasgüler, 2007). İngiltere tarafından, Asaf Bey ile aynı dönemde, 1 Mayıs 1925 tarihinde Kıbrıs'a vali olarak atanan Sir Malcolm Stevenson'un adaya gelişinden itibaren, Kıbrıslı Türkler üzerindeki baskı ağırlaşmaya başlamış, belediye hizmetleri, kamu hizmetleri ve eğitim ile ilgili devlet hizmetleri Rumlara ağırlıklı olarak verilirken, Türkler ihmal edilmiştir (Gürel, 1985). Kıbrıs'ta diğer konsoloslukların da bulunduğu liman kenti Larnaka'ya açılan Türk Konsolosluğu'nu iki dönem halinde 1930 yılına kadar idare eden Asaf Bey, bu görevi 1930 yılında Celal Bey'e devretmiştir. Asaf Bey görevi boyunca, Atatürk devrimleri ile Kemalizm'in Kıbrıs Türkleri tarafından benimsenmesi, Lozan Antlaşması'nın 21'nci maddesi gereği Türkiye'ye göç etmek isteyenlere ya da yüksek öğrenime gitmek isteyenlere yardım edilmesi, dernek ve cemiyetlerin faaliyetlerinin organize edilmesi konularında önemli çalışmalar yapmıştır (İsmail, 2001: 46-47).

İngiliz Vali Sir Malcolm Stevenson'un yerine, 26 Temmuz 1926 tarihinde Kıbrıs'a atanan ve 8 Temmuz 1932 tarihine kadar görev yapan Sir Ronald Storrs, Asaf Bey ve Türk Konsolosluğu'nun Kıbrıs Türkleri ile ilgili yaptığı çalışmalardan rahatsız olmuştur. Nitekim bu rahatsızlığını daha sonra yazdığı anılarında şöyle belirtmektedir; "*Her şeye rağmen şimdi dahi biraz sabır ve anlayışla 3 Türk üyenin hükümetle birlikte oy kullanacağına*

uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda, seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adası'ndan ayrılmak zorunda kalacaklardır.

İşbu antlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan istem üzerine, o gün İngiltere uyrukluğunu edinmiş ya da edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Şurası da kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümeti'nin izni olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğa edinmiş olan kimselere İngiltere uyrukluğunu tanımayı reddetmek yetkisine sahip olacaktır." Antlaşmanın 21 nci maddesi neticesinde 8-10 bin civarında Türk, Adayı terk ederek Türkiye'ye göçmüştür (İsmail, 2000).

güvendiğim sürece Meclis'i çalıştırmam mümkün oluyordu. Fakat milliyetçi bir Kemalist olan Türk Konsolosu Asaf Bey sadık Türk çoğunluğu içinde az da olsa aktif bir muhalefet oluşturmağı başarmıştı. Hemen Asaf Bey'in birkaç entrikasını öğrenmiş ve bunu İngiltere'deki hükümete bildirip geri alınmasını sağlamıştım." (Storrs, 1993). 17 Kasım 1930 tarihinde görev süresi dolan Asaf Bey'den sonra görev yapan Cemal Bey ve Muhittin Bey dönemlerinde de Konsolosluk ve Kıbrıs Türklerinin var oluş mücadelesi için dayanışması devam etmiştir (İsmail, 2001: 47-66).

3. Konsolosluk Raporunda Demografik Siyasi ve Hukuki Durum

Konsolosluk raporunda, İngiliz Müstemleke İdaresi'nin Kıbrıs halkını dinlerine göre tefrik etmesi nedeniyle Kıbrıs Türklerini İslam cemaati olarak tanıdığı, Kıbrıs Türklerinin, önemli bir nahiye merkezi olan Lefke ve birkaç köy dışında, adanın hemen her tarafında dağınık bir halde bulunduğu belirtilmektedir. Türklerin böyle dağınık şekilde bulunmasının bilhassa Maarif işlerine olumsuz tesirleri bulunduğu, buna örnek olarak bazı kenar köylerde Rumlarla beraber yaşayan ve Türkçeyi unutarak Rumca konuşan Kıbrıslı Türklerin olduğu gösterilmektedir. Bununla beraber kimsenin kendileri ile ilgilenmemesi neticesinde dillerini unutan soydaşlarımızın, son zamanlarda yapılan çalışmalar neticesinde, yeniden Türkçe öğrenmeye başladıkları belirtilmiştir (BCA, 1937)

Raporda ada ahalisinin nüfusundan da bahsedilmekte ve 1935 tarihinde yayınlanan resmi bir istatistiğe atıf yapılarak genel nüfus içinde Türk nüfus verilmiştir. Nitekim 1921 ve 1938 yılları arasında çeşitli kaynaklarda adanın nüfusu tabloda gösterilmiştir (Şanlı, 1967; Gürel, 1985).

Tablo 1. 1921-1938 Yılları Arasında Kıbrıs Nüfusu

Yıllar	Rumlar	Türkler	Diğerleri	Toplam
1921	244.887	51.339	4.489	300.715
1931	276.572	64.245	7.142	347.959
1938	310.070	66.459	-	376.529

Türk İstiklal Savaşı ve sonrasındaki gelişmelerin adadaki yansımaları da raporda yer almıştır. Türk İnkılâbı prensiplerinin Kıbrıslı Türkler tarafından kabul edildiği ve adanın idari durumunun imkânları ölçüsünde bunları uygulamaya çalıştıkları belirtilmektedir. Mustafa Haşim Altan kitabında, devrimlerin ilk uygulamaya konulduğunda Anadolu'dan önce Kıbrıslı Türklerin bu alanda öncülük yaptıklarını belirtmektedir (Altan, 1997). Nitekim raporda Türk harflerinin gazete ve okullarda kabul edildiği, bütün Türklerin hep birden şapka giydikleri belirtilmiştir. Hâkimiyet-i

Milliye gazetesi Yazı İşleri Müdürü Naşit Hakkı Uluğ'un sözleri, rapor ve Altan'ın yukarıda belirtilen tespitlerini doğrulamaktadır; “ *...Biz Türk harfleri ile gazete çıkarmak için çok meşgul günlerimizden birini yaşıyorduk. Tanımadığım bir misafir tatlı bir Kıbrıs şivesiyle ‘ Lefkoşa’da geliyorum ben Remzi’ deyince her işi bırakıp Türk dilini bir bayrak gibi Yeşilada’da yaşatan meslektaşımız ile müsafaha etmiştim. Remzi Bey, İstanbul’a gazetesi için (Söz) yeni Türk Harfleri almak için gelmişti. Anavatan’a gecikmeden ayak uyduran bu teşebbüsten Büyük Gazi hem memnun olmuş, hem de adına ilgilenmemizi emir buyurmuş, kendisine verilmek üzere bir de kapalı zarf verdikten sonra ‘Kıbrıs’ta Türk dili sönmemelidir’ demiştir.” (Manizade, 1975).*

Kıbrıs Türklerinin Türkiye’ye ve Türk İnkılâbına bağlılıklarından övgüyle söz edilmektedir. Montrö konferansı ve Hatay meselesindeki başarılarından dolayı, İngiliz rejimine rağmen sevinç hislerini her defasında gösterdikleri, taraftar olmayanların bile bu duygu seli karşısında taraftarmış gibi gözükmeye lüzumu hissettiği belirtilmiştir. Kıbrıslı Türklerin bu hissiyatlarına uymayan Evkaf Murahhası Münir Bey raporda tenkit edilmektedir. Bu şahsın kendisine cemaat reisi süsü verdiği, fes giymekte ısrar ettiği, Evkaf Dairesi’nde Arap harfli levhaların kullanılmakta olduğu, ancak Türklerin itimadına layık olmayan bu şahsın Kıbrıs Türkleri ile arasındaki ayrılığı artırmaktan başka bir şeye yaramadığı belirtilmiştir (BCA, 1937).

26 Temmuz 1926 tarihinde Kıbrıs’a atanan İngiliz Vali Sir Ronald Storrs’in, Lawrence ile birlikte, Arabistan’da Türklere karşı çalıştığı ve Türk düşmanı olduğu konusunda rivayetlerin bulunduğu belirtilen raporda, Storrs’in, Türklere karşı olan yanlı tutum, davranış ve aldığı siyasi kararlardan bahsedilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kıbrıs Müftüsü, Kadısı ve Evkaf Müdürü’nün İstanbul Hükümeti tarafından tayin edildiği ve maaşlarının Kıbrıs bütçesinden verildiği ancak İngiliz Vali Stores tarafından, Rumların Ruhani liderine hükümet tarafından maaş ödenmediği gerekçe gösterilerek, Kadı ve Müftülüğün ilga edildiği belirtilmiştir. Ayrıca vefat eden Evkaf Müdürü yerine de Evkaf Murahhası olarak Münir Bey’in tayin edildiği vurgulanmıştır (BCA, 1937).

Türk milliyetçiliğinin adada gittikçe kuvvetlendiği 1930 yılı sonlarında kurulan, İngiliz Valisi’nin Danışma Meclisi niteliğindeki Kavanin Meclisi’ne Türk üye olarak Mısırlıoğlu Mehmet Necati (Özkan) Bey seçilmiş ve O’nun öncülüğünde 140 kadar Türk’ün katıldığı Milli Kongre, 1 Mayıs 1931 tarihinde toplanmıştır (Özkaya, 2006:148). Konsoloslüğün raporunda, Müftülüğün ilgasının sadece mali sebeplerden dolayı olmadığı,

Türklerin maaşını kendi aralarında ödemek kaydıyla bir Müftü seçebileceklerinin resmi makamlarca Kavanin Meclisi üyesi Necati Bey'e bildirilmesi üzerine yapılan girişim ve sonuçlarından bahsedilmiştir. Lefkoşa'da toplanan Milli Kongre, avukatlık yapan, reform yanlısı, hür fikirli Hoca Said'i Müftülüğe atamıştır. Ancak İngiliz Müstemleke İdaresi bu kararı tanımadığı gibi, Hoca Said'in bu sıfatla hareket ettiği takdirde, hükümet emirlerine muhalefet etme suçundan hakkında işlem yapılacağını ilan etmiştir. Bir süre sonra, Ekim ayında Rumlar tarafından çıkarılan isyan neticesinde Kavanin Meclisi ilga edilerek Belediye azasının İngiliz Yönetimi tarafından tayin edilmesi kararlaştırılmış, Türklerin seçme ve hükümet nezdinde mücadele etme hakkı yok edildiği gibi siyasi, kültürel ve sosyal birçok hakları da ellerinden alınmıştır (BCA, 1937).

Konsolosluk raporunda hukuk sistemi ve sorunlarından da bahsedilmektedir. 1924 yılında Türkiye'de lağvedilen Şer'îye Mahkemeleri, İngiltere Yönetimi döneminde, Kıbrıs'ta yetkisini korumaya devam etmiş, aile hukuku ile ilgili ancak, 1951 yılında Türk Aile Yasası, 1954 yılında da Türk Aile Mahkemeleri Yasası yürürlüğe konulabilmiş, bu durumyla, bu dönemde adada bir Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi'nden söz edebilmek mümkün olmamıştır (Turhan, 2008). Nitekim raporda, Kıbrıs'ta üç adet Şer'î Mahkeme bulunduğu, Hâkimlerin Evkaf tarafından tayin edildiği ve maaşlarının verildiği belirtilmektedir. Nikâh, boşanma ve veraset davalarına fıkıh kuralları çerçevesinde bakan bu mahkemelerin kararlarının, İstinaf Mahkemesi'nce bozulabilmesi nedeniyle, bu mahkemelerin lüzumsuz olduğu vurgulanmaktadır. Üstelik Türklerin aile hukuku meselelerini çözebilecek, Türk Medeni Kanunu benzeri bir kanun için yapılan müracaatlar sonuçsuz kalmıştır (BCA, 1937).

4. Konsolosluk Raporunda Sosyal ve Kültürel Durum

Konsolosluk raporunda Lefkoşa ve birkaç kasabada Türk kulüpleri bulunduğu, burada toplananların Türkiye'den gelen birkaç gazeteyi okumak ve aralarında kâğıt oynamak dışında bir şey yapmadıkları belirtilmektedir. Kulüplerin kendilerinden beklenen kültürel faaliyetleri yerine getiremedikleri, oysaki Türkiye'deki Halk Evleri benzeri bir yapılanma olsa Türklerin kültürel gelişimine katkı sağlayacağı değerlendirilmesi yapılmaktadır (BCA, 1937). Nitekim Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi düşünce sistemi ve ideolojisi doğrultusunda makbul vatandaşı tasarımlama çabalarında yetişkinlerin eğitimi ve vatandaşlık bilincinin yükseltilmesi için kurulan Halkevleri, Atatürk'ün deyimiyle, bütün yurttaşlara kucağını açarak vatanda sosyal ve kültürel bir devrim yapmıştır (Arıkan, 1999).

Kıbrıs'ta Türkçe yayın yapan gazeteler de raporda değerlendirilmiştir. Lefkoşa'da Rumca yayın yapan, günlük dört gazete çıkarıldığı halde, Türklerin günlük yayın yapan gazetelerinin olmamasının çok acınacak bir durum olduğu belirtilmektedir. Lefkoşa'da haftada iki defa yayın yapan "Söz" isminde ve haftada bir defa yayın yapan "Ses" isminde Türk inkılâbına taraftar ve milliyetçi iki gazete bulunduğu, ancak maddi imkânlarının kısıtlı olması, muhtelif meseleler hakkında doğru yolu gösterecek yeterli yazar kadrosunun olmaması nedeniyle kendilerinden beklenen hizmetleri yapacak seviyede olmadıkları değerlendirilmiştir. (BCA, 1937). Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti döneminden itibaren çeşitli gazeteler yayın yapmıştır. Özellikle 1931 Rum ayaklanması sonrasında İngiliz Yönetimi basına çeşitli sansürler uygulamıştır. Yayına başlamadan önce "Teminat Akçası" yatırılması, hükümetin yayınladığı her tebliği ücretsiz olarak yayınlama, bir suç olduğunda gazete sahibinden, gazete dağıtımını yapana kadar tüm çalışanların çeşitli cezalara çarptırılması alınan önlemlerden bazılarıdır. Basına getirilen bu kısıtlamalar nedeniyle raporun yayımlandığı dönemde Kıbrıs Türk Basını uzun bir sessizlik dönemindedir. Sansür 1947 yılında çıkarılan yeni basın yasasına kadar devam etmiştir (Ünlü, 1981: 79-80). Dönem içinde; Söz (1920-1942), Hakikat (1923-1932), Birlik (1924-1929), Masum Millet (1931-1934), Haber (1934-1935), Ses (1935-1938) ve Vakit (1938-1941) gazeteleri çeşitli zamanlarda yayın hayatına katılmıştır (İrvan, 2006).

Konsolosluk raporunda, eğitim durumu üzerinde geniş değerlendirme yapılmıştır. Öncelikli olarak adada ilkokulların durumu ortaya konulmuştur. Değerlendirmede, Rumların, Türklerin ve az sayıda olan Ermeni ve Maronitlerin ayrı okulları bulunduğu, okulların masraflarına karşılık maarif vergisi adıyla bir vergi alındığı, bu verginin her topluluğun nüfusları oranında okulların tamiratları ve öğretmen maaşları için kullanıldığı, okulların diğer ihtiyaçları için, okulun bulunduğu bölgedeki ahaliden ayrıca para alındığı belirtilmektedir.

Okulların idaresi topluluklara ait görünse de, gerçekte İngiliz Yönetimi'nin sıkı kontrol ve idaresi altındadır. 1933 yılında yayınlanan bir kanunla, okulların idaresi ile sorumlu olmak üzere bir "Maarif Encümeni", her kaza merkezi ve bazı önemli nahiye merkezlerinde bir "Maarif Komitesi" oluşturulmuştur. Türk Maarif Encümeni; İngiliz Maarif Müdürü başkanlığında, İngiliz Maarif Müdür Yardımcısı, Türk Evkaf Murahhası ve Vali'nin tayin ettiği altı Türk azadan oluşmaktadır. Maarif Komiteleri ise Evkaf Murahhası veya vekilinin başkanlığında İngiliz Evkaf Murahhası, Maarif Müdür Yardımcısı ve Vali'nin tayin ettiği üç Türk azadan

oluşmaktadır. Raporda, tamamıyla İngiliz Müstemleke İdaresi tarafından atanan ve Kıbrıs Türk halkının gerçek kurumları olmayan Encümen ve Komite tarafından, Türkiye’den gelen kitapların okutulmasına engel olmak için kitapsız öğretim usulünün kabul edildiği, adadaki Türk çocuklarının Türkiye ile manevi bağını kesmek için her yola başvurulduğu belirtilmektedir (BCA, 1937). Reşat Akar’ın “Atatürkçü Kıbrıs Türkleri” adlı kitabında İngilizlerin kitap sansürü ile ilgili düzenlemelerine şöyle değinilmektedir; “İngiliz sömürge yönetimi Türkiye’den kitap gelmesini engelliyordu. Bir müddet sonra Kıbrıslı bir Türk İstanbul’a giderek külliyetli miktarda kitap aldı ve bunları adaya sokmayı başarınca kitaplar gizlice Türk öğretmenlerine dağıtıldı. Kıbrıs’taki Türk halkının Türkiye’de olup bitenleri günü gününe takip etmesi İngiliz idarecilerini, özellikle Maarif Müdürü Mr. Newham’ı çok telaşlandırmıştı. Bu nedenle hâkim ve polislerde olduğu gibi okullarda Türkçe okutan öğretmenlerin büyük bir kısmı görevden alınırken, bir kısmı da adanın bir ucundaki Baf kasabasına sürgün edildi.” (Akar, 1981: 40).

1935 yılında yayınlanan bir istatistik raporda yer almaktadır. Buna göre adada 263 Türk İlkokulu bulunmaktadır. Bu okullarda 4788 erkek ve 3175 kız olmak üzere 7963 öğrenci bulunmaktadır. Önceki yıllarda okul sayısı daha fazlayken, 1931 yılında yaşanan isyan olayları sonrasında yüzden fazla Türk okulu kapatılmış, öğretmenler açığa alınmıştır. İngiliz Yönetimi bu okulları kapatırken, adada Türk nüfusa oranla fazla okul bulunduğunu ve bu durumun Rumların itirazına neden olduğunu belirtmiştir. Oysaki Maarif Vergisi emlak üzerinden alınmakta olup, Türklere ait emlak adanın dörtte birini oluşturmaktadır. Okulların kapatılması adada dağınık şekilde yaşayan Kıbrıslı Türkleri olumsuz etkilemiştir. Okulları kapatılan köylerin çocukları, civar köyler uzak olduğundan, okula gidemeyerek tahsilden yoksun kalmışlardır. Raporda, kapatılan okulların masraflarının, maarif vergisine biraz zam yaparak, Türklere tahsil edilebileceği halde, İngiliz Yönetimi’nin Rumları bahane ederek böyle bir davranış sergilemesinin Türkleri tatmin etmediği ve en önemli şikâyet konularından biri olduğu değerlendirilmiştir (BCA, 1937).

Liselerin durumu hakkında da yapılan değerlendirmede, Lefkoşa’da erkek ve kız ayrı olmak üzere iki lise olduğu, 1937 yılı itibari ile Erkek Lisesi’nde 252, Kız Lisesi’nde 99 öğrencinin öğrenim gördüğü, masraflarının öğrencilerden alınan ücretler, Evkaf tarafından verilen 932 lira ve İngiliz Yönetimi’nin verdiği 1880 lira ile karşılandığı belirtilmiştir. Yakın zamana kadar Türkiye liseleri ile aynı programı takip eden liselerin müdür ve bazı öğretmenleri Türkiye’den getirilirken, çıkarılan bir kanunla öğretmenlerin İngiliz tabiiyetinde bulunmaları mecburiyeti getirilmiş,

Liselerin başına İngiliz müdürler getirilmiştir. Raporda, Türk düşmanlığı ile tanınan Maarif Müdürü Mr. Cullen, okullarda Türklüğe karşı yapılan bu hareketlerden sorumlu tutulmaktadır. 29 Ekim 1936 günü okullarda resmi tatil olmasına rağmen, Okul Müdürü öğrencilere okulların açık olacağını ve okula gelmesini bildirmiştir. Öğrencilerin büyük bölümünün okula gelmemesi üzerine bu duruma ön ayak olduğu değerlendirilen dört öğrenci, ada içinde hiçbir okula kabul edilmemek kaydıyla, okuldan atılmış, okulun Türk Lisesi olan ismi İslam Lisesi'ne çevrilmiş, okulda Türk ismini taşıyan tüm levha ve işaretler kaldırılmıştır (BCA, 1937).

O dönemde Türk Erkek Lisesi'nde okuyan Magosa doğumlu Suphi Benli, raporda bahsedilen 29 Ekim 1936 gününü şöyle anlatmaktadır; *"..1936 yılına geldik. Lise sondayız artık. Eylül'de okul başladı. .. O sene İngiliz Müdür Mr. Wood, ilan tahtasına bir yazı koydu. 'Burası İngiliz Kolonisi'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parçası değildir. Siz Türk değilsiniz sadece Müslümansınız.' diyen bir ilan. Bu yazı tamamen bizi kışkırtmaya yönelik bir şeydi. Eski öğretmenimiz Mithat Bey'in bizi yıllardır şartlandırma ya da daha yumuşak bir deyişle bilgilendirmesi yanında bir İngiliz Müdürün ilan tahtasına böyle bir ilanla çıkması biz son sınıf öğrencilerini galeyana getirdi. Bir karşı çıkma havası kendiliğinden doğdu... Aynı günün akşamı sınıfta toplandık. Hemen tüm arkadaşlarımız bu toplantıya katıldı. Ben kürsüde oturuyordum ve toplantıya başkanlık ettim. Orada ne yapacağımıza karar verdik. Bu İngiliz Müdürün gayri millî olan hareketine, Türk düşmanlığı bu hareketine nasıl karşı çıkacağız, biz Müslüman'ız evet ama önce Türk'üz ve Müslüman'ız ve bu İngiliz Müdürün tebligatını kabul etmiyoruz. Türkiye Cumhuriyeti'nin bayramını biz Kıbrıs Türk'ü olarak kutlayacağız dedik ve şu kararı aldık; Bütün talebeleri, yani 5 sınıfın öğrencilerini okuldan çıkaracağız. Nümayiş yaparak, bayram yaparak Millet Bahçesi'ne kadar yürüyeceğiz ve bayramımızı yapacağız. Bu kararı ertesi gün aynen uyguladık.."* (Atabek, 1997)

İngiliz Yönetimi'nin okullarda yaptığı uygulamaları, Kıbrıs davasına hizmet eden önemli isimlerden Faiz Kaymak şöyle anlatmaktadır; *"İngilizler Ada'yı 'illiberal' yasalarla yönetmeye başladı. Okullar için de sıkı denetim uygulayarak 'kitapsız eğitim' kuralı yarattı. Milli marş söylenmesini yasaklayarak, öğrencilere İngiliz Kral Marşını söyletmeyi buyurdu. Okullara milli bayrak çekilmesini önleyerek, İngiliz bayrağını çekirdi. Büyüklerin resimlerini duvarlardan indirtti. Daha nice sıkı denetimle 'milli duyguları öldürtmek' politikasına alabildiğine girişti. Ne var ki, bu sıkı denetim, Rumlardan çok, Türklere uygulandı. Hükümete her dönem 'sadakat' göstermiş bulunan zayıf Türk toplumu, kabile reisleri gibisine yönetilen*

bir zümre durumuna getirdi... Türk Lisesinin adını 'İslam Lisesi' olarak değiştirdi" (Kaymak, 1968).

5. Konsolosluk Raporunda Ekonomik Durum

Konsolosluk raporunda ekonomik durum hakkında da bir değerlendirme yapılmıştır. Yapılan ilk tespit Kıbrıs Türk halkının, Rumlara oranla, iktisaden çok geri durumda buldukları olmuştur. Osmanlı Devleti Dönemi'nde ada emlakının büyük bölümünün Türklerin elinde bulunduğu, yaşlıların anılarını anlatırken Lefkoşa çarşısında, esnafın büyük bölümünü Türklerin oluşturduğunu söyledikleri, ancak zamanla emlakın büyük bölümünün Rumların eline geçtiği gibi, ticaret ve sanayide de çoğunluğu oluşturdukları, birkaç esnaftan başka ticaretle uğraşan Türk kalmadığı tespitleri yapılmaktadır.

1929-1933yılları arası dönemde, dünyada önemli bir ekonomik buhran yaşanmıştır. 1929 yılında ortaya çıkan bu krizin etkileri Batı dünyası ile birlikte Türkiye ve çevresinde de yaşanmıştır. Türkiye bu büyük ekonomik krizin içine, henüz daha ekonomik sistemini tam oluşturamadan girmiştir (Tekeli ve İlkin, 2009). Türkiye'de yaşanan ekonomik krizin benzeri Kıbrıs'ta da yaşanmış olup, raporda ekonomik krizin Kıbrıs Türkleri üzerine olumsuz etkilerinden bahsedilmektedir. Kıbrıs'ta bulunan emlakın dörtte birinin Türklerin elinde bulunduğu, ancak bu emlak sahiplerinin büyük bölümünün borçlu oldukları belirtilmiştir. Ekonomik krizin etkilerinin, Rum emlak ve arazi sahipleri arasında da görüldüğü, ancak sermayedarların büyük bölümünün Rum olması sebebi ile emlak ve arazinin Rumlar arasında değiştiği ve toprak kayıpları olmadığı belirtilmiştir. Türkler açısından ise durum farklı olmuş, zor durumda olan emlak ve arazi sahiplerinin malları, Rum sermayedarların eline geçmeye başlamış, Türklerin elinde bulunan toprak giderek azalmaya başlamıştır. İngiliz Yönetimi, adada giderek çok önemli sorun haline gelen köy borçları meselesi ile ilgili tedbirler almaya çalışmış ancak etkili olamamıştır (BCA, 1937).

Raporda, İngiliz Yönetimi döneminde Kıbrıs'ta ekonomik bakımdan en iyi durumda olan Türklerin, hükümet memurları olduğu belirtilmektedir. Gümrük, Tapu ve Polis Teşkilatı'nda çalışanların büyük bölümünü Türkler oluşturmaktadır. Raporun yazıldığı 1937 yılında bile, nüfusa oranla Türk memur sayısının fazla olduğu belirtilmiştir. Ancak son zamanlarda Rumların itirazı üzerine yeni alımlarda nüfus oranının göz önünde bulundurulduğu, bunun yanında İngilizce, Rumca ve Türkçe dillerini konuşabilmeleri nedeniyle Ermenilerin memur olarak tercih edildiği belirtilmiştir.

Kıbrıs Türklerinin ekonomik bakımdan kötü durumda bulunmaları nedeni ile Türkiye'de üniversitelerde eğitim gören gençlerin adaya

dönemeyerek Türkiye’de çalıştığı, doktor, avukat gibi serbest meslek sahiplerinin miktarında giderek azalma meydana geldiği, bu durumun, giderek fakirleşen Kıbrıs halkının, kendi gelişimini sağlayacak iktisadi örgütlenmesini kuramamasına neden olduğu belirtilmiştir (BCA, 1937). Nitekim o dönemde Kıbrıs’ta üniversite bulunmadığından, Türkler üniversite eğitimi için ada dışına çıkmışlardır. Üniversite eğitimi yapan Kıbrıslı gençler, milli bir idare altında özgür yaşama arzusunun da etkisiyle, Türk vatandaşı olmuşlar ve Türkiye’de kalarak, çeşitli alanlarda çalışmaya başlamışlar, daha sonra da büyük bir çoğunluğu evlenerek Türkiye’ye yerleşmişlerdir. Kıbrıslı lise mezunu Türk gençlerinden 1932 yılında 35-40, 1933 yılında 50-60 genç Türkiye’ye gelmiş ve muhtelif üniversitelere yerleştirilmiştir. Kıbrıslı öğrencilerin Türkiye’deki okullara yerleştirilmesinde Hükümet ve okul idareleri büyük yardım ve kolaylık göstermişlerdir. 1933 yılında, Kıbrıs’tan gelen hemşerilerinin okullara daha kolay yerleşmelerini sağlamak için, İstanbul’da Kıbrıslı öğrenciler tarafından “Kıbrıslı Türk Talebe Cemiyeti” adı altında bir cemiyet de kurulmuştur (Çakmak, 2008).

6. Konsolosluk Raporunda Son Değerlendirme

Konsolosluk raporunun son kısmında, günümüze de ışık tutan bir değerlendirme yapılmıştır;

“ Hulasaten denilebilir ki, Kıbrıs’taki Türk cemaati birçok cihetlerden zayıflamakla beraber, bugüne kadar milliyetini ve hüviyetini muhafaza etmiş, adada ihmal edilmez bir kuvvet olarak kalmıştır. Fakat son senelerde iktisaden çok düşmeye, başlamış ve ayrıca harici kuvvetler benliğini unutturmak için faaliyet sarf etmekte bulunmuşlardır. Kıbrıs’ta Türklerin şuurlu bir kitle olarak idamesi arzu edildiği takdirde iktisaden tealisini temin edecek tedbirler almak ve ayrıca Türklük hislerini idame ettirecek çareler aramak lazımdır.” (BCA, 1937).

7. Sonuç

Tarihin her döneminde, topraklarında yaşayanlar yanında, uluslar arası aktörler tarafından da önemini koruyan ve çeşitli güç mücadelelerinin merkezinde yer alan Kıbrıs Adası’nda, günümüzde devam etmekte olan belirsizlik, Kıbrıs Türklerini özellikle sosyo-kültürel ve ekonomik açılardan derinden etkilemektedir. 1937 yılında Konsolosluk tarafından sunulan rapor, o döneme özgü sorunlara işaret etmekte ve o dönemin şartlarını gözler önüne sermektedir. Günümüz Kıbrıs’ı ise o döneme göre çok mesafe kaydetmiş, çok değişmiştir. Ancak günümüzde de, 1937 yılından farklı olsa da, Kıbrıs

Türklerinin sorunları devam etmekte, temelde yukarıdaki başlıklar altında, benzer ya da farklı sorunlar, çeşitli kademelerde raporlar halinde sunulmaya devam edilmektedir. Tarihin her devrinde, tüm zorluklara birlikte göğüs geren halklar arasında, zaman zaman görüş ayrılıklarına ve çözüm yolunda umutsuzluklara neden olan bu sorunlarla, Kıbrıs, uluslar arası gündemin ön sıralarında yer almaya devam etmektedir.

Kıbrıs'ta haklı mücadele devam ederken, en umutsuz anlarda bile daima hatırdı bulundurulması gereken iki önemli husus vardır. Birinci hususu, Atatürk'ün "Milli Mücadelede bize bir ordu kadar yardım etti" sözleri ile işaret ettiği Türk Ortodokslarının Ruhani Lideri Papa Eftim Erenol (Ercan, 1986: 204), 1958 yılında söylediği sözlerle çok iyi ifade etmiştir. Papa Eftim;

"Yirmi altı milyonluk Türk Milleti, tek bir vücut halinde, Kıbrıs meselesini milli bir izzetinefis ve bir milli ideal haline getirerek ayaklanmış olarak dünyaya haykırmaktadır: Kıbrıs, Türk vatanının emniyet kilididir. O'nun başka ellerde bulunması bizim için her zaman tehlikedir..." şeklindeki sözleriyle Kıbrıs'ın Türkiye açısından daima göz önünde bulundurulması gereken önemini özetlemiştir (BCA, 1958).

Unutulmaması gereken diğer husus ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin merhum Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın sözlerinde anlam bulmaktadır;

"Kıbrıs Türkleri bayrağından mahrum edildiği 1878'den bu yana bütün kalbi ile her şeyi ile Türklüğüne bağlı kalmıştır. Kıbrıs'ı vatan bilmiş ve vatan yapmak için yılmadan en yalnız bırakıldığı, en desteksiz günlerinde bile mücadele etmiştir... Bu Türk'ün yabancı bayrak altına girmemek azminin bir neticesidir." (Denktaş, 1966: 5).

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi: 14.05.1937, 30.10. 0.0./124.886.18.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi: 24.06.1956, 30.01. 0.0./ 38.227.1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi: 24.09.1958, 30.10. 0.0./ 133.870.8.

Kitaplar ve Makaleler

Akar, R. (1981), *Atatürkçü Kıbrıs Türkleri*, Veb Ofset İleri A.Ş. Yayını, İstanbul.

Altan, M. (1997), Haşim, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıtması*, KKTC MEB Yayını, Lefkoşa.

Arıkan Z. (1999), "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6, (23): 261-281

- Atabek, E. (1997), "İçimizden Biri; Suphi Benli", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, 10, (4):26-27.
- Çakmak, Z. (2008), "Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü", *A.Ü Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Dergisi*, 14, (36):201-223.
- Denktaş, R. R. (1966), *12'ye 5 Kala Kıbrıs*, Butik Matbaa Yayınları, Ankara.
- Ercan, Y. (1986), "Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Tarih Boyunca Türk Yunan İlişkileri*, Ankara.
- Erim, N. (1975), *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara.
- Gazioğlu, A. C. (2000), *Enosis Çemberinde Türkler, Bugünlere Gelmek Kolay Olmadı, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi; Lefkoşa*.
- Gürel, Ş. S. (1985), *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.
- Hasgüler, M. (2007), *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- İrvan, S. (2006), "Kıbrıslı Türk Gazetecilerin Mesleki ve Etik Değerleri" *Küresel İletişim Dergisi*, Bahar (1):1-14.
- İsmail S. (2001), "Lozan ve Atatürk'ün Kıbrıs'a Verdiği Önem", *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğine İlişkin Vizyonu Konulu Uluslar arası Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ed. Hüseyin Gökçekuş, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa.
- İsmail, S. (2000), *Kıbrıs Sorununun Kökleri: İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları*, Akdeniz Haber Ajansı.
- Kaymak, F. (1968), *Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?*, Alpay Basımevi, İstanbul.
- Kürkcüoğlu, Ö. (1978), *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Manizade, D. (1975), *Kıbrıs, Dün, Bugün, Yarın*, Yaylacık Matbaası, İstanbul.
- Özkaya, Y. (2006), "Kıbrıs Adasının Jeopolitik Yönden Devletler Açısından Önemi ve Devletlerin Kıbrıs Hakkındaki Düşünce ve Girişimleri" *Onuncu Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri, Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Savaş Tarihi Sonuçlarının Türkiye'nin Güvenliğine Stratejik Etkileri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Soysal, İ. (2000), *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Storrs, S. R. (1993), *Kıbrıs Anıları 1926-1932*, (Çev. Taçgey Debeş), Mez-Koop Yayınları, Lefkoşa.
- Şanlı, H. (1967), *Kıbrıs 1878-1924 Siyasal ve Toplumsal Değişimler*, Güneş Matbaacılık T. A. Ş Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ., İlkin, S. (2009), *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Bilge Kültür Sanat Yayınları., İstanbul.
- Turhan, T. (2008), “ Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 57, (2):253-286.
- Uçarol R. (1978), *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması (Ada'nın İngiltere'ye Devri)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Ünlü, C. (1981), *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Basın Yayın Genel Md. Yayınları, Ankara.